

Галина Заворітня,

кандидатка політичних наук, доцентка кафедри глобальної та національної безпеки, Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна

РОЗДІЛ 3.6. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

Анотація. *Актуальність тематики полягає в тому, що концепт національної стійкості об'єднує механізми практично всіх сфер функціонування суспільства, що гарантує його гнучкість та адаптивність в умовах довготривалої гібридної війни. Предметом дослідження є концепт стійкості, який є невід'ємним елементом забезпечення національної безпеки шляхом реалізації публічного управління. Питання стійкості стало особливо актуальним для України в контексті військових дій із росією. Для країн НАТО та ЄС ця війна – безпосередньо на їхньому кордоні – засвідчила крах системи безпеки ХХ ст., яка вибудовувалася великими зусиллями, та новий етап трансформації світового порядку.*

У процесі забезпечення стійкості в контексті реалізації публічного управління у сфері національної безпеки виділено результати, серед яких найважливішими є такі: початок багаторівневої комплексної національної системи оцінки ризиків і загроз в Україні; розробка та запровадження універсальних механізмів координації та взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування, які можна максимально наближено застосовувати як у мирний, так і у воєнний час; підвищення рівня готовності держави та суспільства до реагування на широкий спектр загроз.

Метою розділу є дослідження теоретико-концептуальних засад забезпечення національної стійкості як важливої основи державного управління в умовах трансформації світового порядку. Розглянуто теоретичні та інституційні основи розбудови національної стійкості в Україні, а також у країнах Західної Європи для розробки практичних рекомендацій щодо вбудовування стабільності в політику національної безпеки. Методологія дослідження базується на загальних дослідницьких методах аналізу та синтезу, індукції та дедукції, спостереження та абстракції, які також використовуються для систематизації досягнень у державному управлінні, політичних розвідках та

вивчені безпеки. У дослідженні використано міждисциплінарний підхід та принцип плюралізму, що дає змогу використовувати гуманітарні методи для комплексного пояснення процесів державного управління з погляду політики безпеки.

Висновок дослідження. Україна має унікальний досвід протидії гібридним атакам і, як ніхто інший, потребує практичної реалізації комплексної стратегії підвищення стійкості в усіх відповідних сферах. Унаслідок військової агресії, яку росія проводить проти України вже восьмий рік, найбільш паралізуючими наслідками для майбутньої стабільності нашої держави є збільшення кількості біженців та руйнування інфраструктури. Це є пріоритетним завданням системи публічного управління, яке може бути вирішеним найбільш ефективно з використанням здобутків національної стійкості.

Першочерговими питаннями для України на інституційному рівні, які потребують подальшого дослідження та коригування, є:

- розроблення загальних методичних засад оцінки ризиків національної безпеки, стану відповідних можливостей із метою підготовки, прийняття та реалізації стратегічних рішень;
- створення механізмів та постійних форматів міжвідомчої взаємодії з питань забезпечення національної стійкості на державному, регіональному та місцевому рівнях;
- формування багаторівневої комплексної національної системи оцінки ризиків і загроз.

Halyna Zavoritnya,

*Candidate of Political Sciences, Associate Professor, Docent
at Department of Global and National Security of Educational
and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service
of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine*

THEORETICAL PRINCIPLES OF ENSURING NATIONAL STABILITY IN THE CONDITIONS OF GLOBAL NATIONAL SECURITY CHALLENGES

Abstract. *The resilience policy is an integral element of ensuring national security through the implementation of public administration. The issue of resilience has become especially relevant for Ukraine in the context of military operations with Russia. For the NATO and EU countries, this war directly on their border witnessed the collapse of the security system of the 20th century, which was built with great efforts and a new stage of transformation of the world order.*

Among the urgent tasks to ensure stability in the sphere of national security and national interests of Ukraine, the following tasks are highlighted: formation of a multi-level comprehensive national system for assessing risks and threats in Ukraine; introduction of universal mechanisms of coordination and interaction of state and local authorities, which can be applied in the most approximate form both in peacetime and in wartime; increasing the level of readiness of the state and society to respond to a wide range of threats.

Ensuring the stability of the interstate association is possible only under the condition of ensuring the stability of each individual participating state. The example of the Federal Republic of Germany proves that ensuring national stability is complex and requires interaction between international institutions, the central government, local self-government bodies and civil society. The purpose of the chapter is to study the theoretical and conceptual foundations of ensuring national resilience as important base for public administration in the conditions of the transformation of the world order. The theoretical and institutional foundations of building national resilience in Ukraine, as well as in the countries of Western Europe, are considered to develop practical recommendations for embedding stability in national security policy. Methodology of the study is based on general research methods of analysis and synthesis, induction and deduction, observation, and abstraction, which are used to systematize achievements in public administration, political and security studies as well. The research used an interdisciplinary approach and the principle of pluralism, which allows the use of humanities methods for a comprehensive explanation of public administration processes from the security policy perspective.

Analysis of recent research and publications. The study of national resilience is of increasing interest to the academic world. Today, we can single out the following scientists who research resilience and issues of national security in their works: V. Bilous [9], T. Brezhneva [1], Yu. Dmitriev, I. Dralyuk, Z. Koval [4], P. Kovalchuk [5], A. Misyura [8], N. Nyzhnyk [9], O. Reznikova [10; 11; 12; 13], V. Palivoda [8], H. Sytnyk [9], A. Taran [15] and others. Key results.

- 1. Due to the change in threats in the global world, the concept of national resilience starts to occupy an increasingly prominent place in the security and political studies of the countries of the world.*
- 2. It is the state that acts as the entity that has full authority to build a system of national stability thanks to the unique set of state management tools that it possesses.*
- 3. Resilience is the ability of the state and society to effectively resist threats of any origin and nature, maintain stable functioning, and quickly recover*

Наголошено, що для розробки дієвого механізму національної стійкості доречним буде вивчення та впровадження певних складових із досвіду управлінської політики західних країн, держав-учасниць НАТО та ЄС. Забезпечення стійкості міждержавного об'єднання можливе лише за умови забезпечення стійкості кожної окремої держави – учасниці. На прикладі Федеративної Республіки Німеччини доведено, що забезпечення національної стійкості має комплексний характер та вимагає взаємодії між міжнародними інституціями, центральною владою, органами місцевого самоврядування та громадянським суспільством. Для України вивчення теоретико-концептуальних та практичних засад побудови та реалізації політики стійкості західних держав особливо важливе з огляду на зовнішній стратегічний курс інтеграції до Європейського Союзу та НАТО.

Метою розділу є дослідження теоретико-концептуальних засад забезпечення національної стійкості як важливої основи реалізації державного управління в умовах трансформації світового порядку. Розглядаються теоретичні та інституційні засади побудови національної стійкості в Україні, а також країнах Західної Європи з метою вироблення практичних рекомендацій для вкорінення стійкості в політику національної безпеки.

3.6.1. Теоретико-концептуальні засади стійкості

Політика стійкості є невід'ємним елементом забезпечення національної безпеки шляхом реалізації публічного управління. Стійкість має на меті розвинути здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати стає функціонування в умовах існування внутрішніх та зовнішніх загроз. Особливо актуальним питання стійкості стало для України в умовах ведення воєнних дій із росією. Для країн НАТО та ЄС ця війна безпосередньо на їхньому кордоні засвідчила крах збудованої важкими зусиллями системи безпеки ХХ ст. та новий етап трансформації світового порядку.

Дослідження національної стійкості викликає в академічному світі дедалі більший інтерес. На сьогодні можна виокремити таких учених, які досліджують стійкість та питання національної безпеки у своїх працях: В. Білоус [9], Т. Брежнева [1], З. Коваль [4], П. Ковальчук [5], А. Місюра [8], Н. Нижник [9], О. Резнікова [11; 12; 13; 14], В. Паливода [8], Г. Ситник [9], А. Таран [16] та ін.

Поняття «стійкість» є предметом міждисциплінарних досліджень, оскільки використовується в різних сферах та має різні відтінки значення.

Стойкість у фізиці та матеріалознавстві – здатність матеріалу чинити опір руйнуванню під дією внутрішнього напруження, що виникає від зовнішніх сил. Властивість будь-якої конструкції, не руйнуючись, виконувати своє призначення протягом указанного часу.

Стойкість, згідно із визначенням, закріпленим у Концепції забезпечення національної системи стійкості [6], – це здатність держави й суспільства ефективно протистояти загрозам будь-якого походження й характеру, адаптуватися до змін безпекового середовища, підтримувати стале функціонування, швидко відновлюватися до бажаної рівноваги після кризових ситуацій.

Держава – певним чином організована суспільна структура, здатна здійснювати найвищий контроль за деякими аспектами поведінки всіх людей на певній території [2]. Саме держава виступає тим суб'єктом, якому належить уся повнота повноважень для побудови системи національної стійкості завдяки інструментам державного управління.

На сьогодні питання національної стійкості починає займати дедалі помітніше місце в безпекових та політичних дослідженнях. Про це свідчать дедалі численніші дослідницькі та аналітичні публікації експертів, передусім Національного інституту стратегічних досліджень.

В Україні найбільш предметно проблематикою національної стійкості, загалом, та у сфері національної безпеки, зокрема, займається кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу проблем національної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень О. Резнікова. Її робота нараховує десятки статей, низку аналітичних документів, виступів на конференціях та авторську вичерпну монографію «Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища».

Також на законодавчому рівні спостерігається поступ, про що свідчать розробка та ухвалення законодавчих актів, а також упровадження імплементаційних нормативних документів, наприклад Концепція забезпечення національної системи стійкості, затверджена Указом Президента України від 27 вересня 2021 р. №479/2021 [6].

У нормативно-правових документах України щодо засад національної безпеки розглянуто питання національної стійкості

та визначено пріоритетні завдання щодо розбудови національної системи стійкості (наприклад Стратегія національної безпеки України (2020), Річна національна програма під егідою Комісії Україна – НАТО на 2020 рік (далі – РНП-2020), Річна національна програма під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік, Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки). Однак існує низка проблем щодо використання ключових термінів у відповідній сфері, що ускладнює реалізацію поставлених завдань, оскільки законодавство у сфері забезпечення національної стійкості в Україні ще не сформоване.

Концепт національної стійкості західних країн, ЄС та НАТО «Якість міжнародної спільноти залежить від якості урядів, які творять її основу,» – зазначено в Європейській Безпековій Стратегії, European Security Strategy – a Secure Europe in a Better World [22, с. 37]. До початку українсько-російської кризи в концептуальних документах Європейського Союзу, що мали відношення до загальних безпекових питань (Стратегія європейської безпеки «Безпечна Європа в кращому світі» від 2003 р. та Звіт про її імплементацію від 2008 р.), питання стійкості ЄС не порушувалось. У Комюніке Єврокомісії від 3 жовтня 2012 р. йшлося про стійкість, але це стосувалося виключно ускладнення ситуації у північно-східній Африці, викликаного продовольчою кризою в цьому регіоні. Тоді у ЄС визначали стійкість як «здатність особи, окремого господарства, суспільства, країни або регіону протистояти, адаптуватися та швидко відновлюватися після стресів та шоків» [21, с. 37]. Таке визначення є більш широким, порівняно з підходами, які пропонувалися НАТО, й охоплює не лише військову сферу, а й інші.

На рівні стратегічних розробок НАТО закріплено, що військові зусилля щодо захисту території та населення Альянсу повинні бути доповнені міцною цивільною готовністю [1, с. 9; 26]. Альянс «не може дозволити собі розкіш вибирати між колективною обороною та врегулюванням криз. Уперше в історії НАТО повинна робити все одночасно» [27, с. 25]. Трансформація НАТО як постійний процес виживання та дієвості союзу в сучасних умовах повинна бути перспективною, організованою, випереджальною адаптацією можливостей і структури для подолання викликів і загроз сьогодення та майбутнього [29, с. 11].

Спостерігаємо також повсюдність поняття «стійкості» як нового лейтмотиву, що розуміється як «здатність держав та сус-

пільств до реформ, витримуючи і відновлюючись від внутрішньої та зовнішньої кризи» в Глобальній стратегії ЄС (2016) порівняно з Європейською Безпековою Стратегією (2003).

Поряд із забезпеченням «безпеки» держави дедалі важливішим стає забезпечити «національну стійкість». Розбудова стійкості в різних сферах, тобто в міждисциплінарному розумінні, дає змогу не лише протидіяти певним загрозам у форматі «перемога або смерть», а й вистояти з меншими втратами у випадках, коли загрози й кризи мають довготривалий характер або є неминучими чи неподоланими повною мірою [12, с. 137].

На міжнародному рівні стратегічне усвідомлення необхідності посилення стійкості в різних сферах людської діяльності відображають документи таких міжнародних організацій, як: Всесвітній економічний форум, ЄС, НАТО, ОЕСР (OECD), ПРООН (UNDP), Управління ООН із координації гуманітарних питань (UNOCHA) та ін. До найкращих світових зараховують практики: США, Канади, Австралії, Великобританії, Німеччини, Франції та інших [11]. У рамках НАТО національна стійкість є першою лінією захисту союзників, а також частиною зобов'язань кожного союзника щодо Альянсу та один до одного. Робота НАТО в галузі стійкості зосереджена на наданні допомоги союзникам у виконанні семи базових вимог щодо національної стійкості, погоджених лідерами НАТО на саміті у Варшаві (2016) [20].

Основними вимогами НАТО щодо національної стійкості є [27, с. 25]:

- забезпечення безперервності роботи влади та надання адміністративних послуг;
- стійке енергозабезпечення;
- можливість контролювати переміщення людей;
- доступність харчових та водних ресурсів;
- запобігання масовим нещасним випадкам;
- стійкі цивільні комунікаційні системи;
- стійка транспортна система.

Європейський Союз став безпрецедентним прикладом поєднання державного й наддержавного регулювання в усіх сферах життя та світовим лідером у розвитку цивільної складової кризового менеджменту. ЄС забезпечує надзвичайно високий рівень стійкості держав-членів, більшість яких є членами НАТО, у кризових ситуаціях, що перетинають національні кордони.

На сьогодні до держав, які прагнуть долучитися до ЄС чи НАТО, висуваються практичні вимоги, спрямовані на побудову та підтримання національної стійкості [7]. Інакше кажучи, спроможність виконувати свої зобов'язання на рівні з усіма іншими державами-учасниками цих об'єднань та самого об'єднання як єдиного цілого. Ідеться про т. зв. «копенгагенські критерії» для вступу в ЄС та подібні в політичній частині вимоги для набуття членства. Разом вони передбачають виконання таких вимог, як: дотримання демократичних принципів, захист основних прав та свобод людини, вільна ринкова економіка, подолання корупції, інституційна спроможність державного механізму, технічні стандарти, незалежність судової гілки влади та ЗМІ тощо. Для НАТО додаються відповідно ще певні військово-технічні вимоги, а для ЄС – фінансово-економічного характеру.

Держави-кандидати фактично готуються таким чином до того, щоби виступати рівним партнером у разі виникнення кризових ситуацій – з одного боку. З другого – створюють т. зв. «пояс безпеки» для ЄС та НАТО. Посилюючи свою інституційну спроможність, країнам-кандидатам легше боротися із залишковими проблемами, які вони самостійно не можуть розв'язати, та приділити увагу тим сферам, які досі потерпали від певного політичного ігнорування.

Для України актуальними питаннями залишаються питання корупції, яка блокує левову частку зусиль щодо здійснення реформ на внутрішньому рівні. У зовнішньому вимірі важливим є залучення України до розв'язання глобальних проблем, передусім екологічних. Це засвідчує готовність нашої держави переключитися із власних внутрішніх проблем та зробити внесок у колективні заходи щодо вироблення суспільної стійкості також на регіональному рівні.

На тлі сучасних викликів національній безпеці глобалізаційного виміру чітко спостерігається наближення в підходах до забезпечення стійкості НАТО і ЄС. Слід зазначити, що за останні кілька років зміцнилася тенденція до наближення в підходах НАТО і Євросоюзу в питаннях забезпечення стійкості. Це викликано ускладненням міжнародної ситуації, спільністю поглядів на питання безпеки та тим, що більшість країн ЄС одночасно входять до НАТО.

Традиційно нейтральні Швеція і Фінляндія, усвідомлюючи зростання російської загрози, стали активніше співпрацювати з Північноатлантичним альянсом і минулого року дозволили проводити на своїй території військові навчання НАТО.

Зараз співробітництво між Північноатлантичним альянсом і ЄС посилюється в чотирьох сферах:

- цивільно-військове планування;
- кіберзахист;
- обмін інформацією;
- аналіз і узгоджена стратегічна комунікація з метою виявлення дезінформації і передачі правдивої інформації.

Одним із перших результатів стала технічна угода про обмін інформацією між Групою реагування на комп'ютерні інциденти НАТО й Командою ЄС із реагування на комп'ютерні надзвичайні ситуації, підписана на початку 2016 р. Для спільного розв'язання інших завдань у сфері забезпечення стійкості Північноатлантичний альянс разом із Європейським агентством з охорони зовнішніх кордонів країн-членів ЄС розгорнув військово-морську оперативно-тактичну групу в Егейському морі для спільного, моніторингу потоків біженців і мігрантів, допомагаючи в такий спосіб покласти край незаконній діяльності контрабандистів і перевізників.

Для досягнення цілей поліпшення стійкості НАТО Сполучені Штати Америки надають понад 200 млн дол. США допомоги, а також військову техніку з метою створення можливості певним країнам-членам підвищити свій національний оборонний потенціал, поліпшити взаємосумісність із НАТО й знизити залежність від російської військової техніки.

Діяльність США зі зміцнення стійкості Альянсу охоплює кілька сфер: військовий потенціал, цивільну готовність, захист від кібератак та радіологічної, хімічної, біологічної і ядерної (РХБЯ) зброї.

У сфері військового потенціалу США сприяють країнам-членам НАТО підвищувати спроможність проводити операції на основі нових розвідданих, а також забезпечувати вдосконалення потенціалу в галузі командування та управління; розвідки, спостереження й розпізнання (Intelligence, Surveillance, and Reconnaissance ISR); протитанкової та протиповітряної оборони; комунікацій; морської безпеки; наземної підтримки повітряних атак. США, співпрацюючи з НАТО, посилюють спільну здатність до розгортання сил, а також надання сил підтримки під час можливих операцій з колективної оборони. У співпраці з певними країнами-членами НАТО Сполучені Штати Америки намагаються зменшити їхню залежність від застарілого військового озброєння радянського зразка [1, с. 18].

У сфері підвищення цивільної готовності США відрядили 50 експертів із планування ситуацій надзвичайного стану, які допомагають у створенні потенціалу приймаючої країни для підтримки союзників по НАТО. З метою підтримки зусиль Альянсу щодо цивільної готовності в структурах НАТО була подвоєна кількість радників з управління надзвичайними ситуаціями. На випадок таких ситуацій Сполучені Штати Америки мають високий потенціал реагування через державний і приватний сектори та розширені можливості для надання допомоги, якщо це необхідно, країнам у кризових ситуаціях.

Уряд США сприяє посиленню національних можливостей країн-учасниць НАТО у сфері кіберзахисту, зокрема щодо захисту критично важливих мереж та інфраструктури. Для цього США організують відрядження інструкторів, проведення експертиз і поширення передових практик. Ці зусилля мають поліпшити здатність країн-членів НАТО з ідентифікації, моніторингу, оцінювання та характеристик кіберзагроз. Така допомога відбувається як на двосторонньому рівні, так і в межах НАТО, зокрема на базі Центру передового досвіду НАТО з кіберзахисту в Естонії.

Підтримання належного рівня стійкості щодо ризиків і загроз, пов'язаних із РХБЯ матеріалами, також відбувається шляхом двосторонніх консультацій та в співпраці країн-членів НАТО (Центр передового досвіду НАТО в Чехії) [1, с. 18].

Особлива увага щодо забезпечення стійкості має бути зосереджена на цілеспрямованих спеціалізованих формах допомоги. США фокусуються на наданні підтримки Польщі та країнам Балтії, зокрема в таких питаннях: зміцнення національного потенціалу країн для підтримки високого рівня їхньої стійкості; надання обладнання та проведення навчань для підвищення протитанкової оборони, можливостей ППО, систем розвідки, спостереження та рекогносцирування; удосконалення наземної підтримки повітряних операцій; підготовки кадрів; підтримки зусиль із прикордонної безпеки та стратегічних комунікацій.

Закономірно, що найбільшим війнам, які змінили хід історії, передують відчутні соціально-політичні та економічні кризи, та в інших сферах, що переростають у відкриті конфлікти. Воєнні конфлікти сучасності виникають не тільки з причин етнічних (в Судані) чи релігійних (Ємен), а і з економічних. Прикладом такого типу є воєнний конфлікт у дельті Нігеру. Проблематика кон-

флікту – великі запаси нафти в регіоні. Конфлікт розгортається між силами нафтових компаній та етнічними угрупованнями, які виступають проти діяльності цих компаній.

Серед причин світових криз у глобалізованому світі на сьогодні в різних сферах виділяють не лише військового характеру:

- пандемії (холера, чума, іспанка, коронавіруси);
- падіння фінансових ринків;
- енергетична криза;
- релігійні та етнічні конфлікти та ін.

Водночас саме визначення воєнного конфлікту є складною та багаторівневою категорією. У представленому дослідженні ми розглядаємо міждержавний конфлікт між росією та Україною, який переріс у війну. Методика аналізу і прогнозування міждержавного конфлікту може містити такі послідовні процедури [1, с. 18]:

- ретроспектива – дослідження типових конфліктів у минулому, а також комплексу міжнародних, економічних, політичних, воєнних, соціокультурних факторів, які зумовили їх появу;

- діагностика – опис, пояснення стану міждержавного конфлікту, складання його базисної теоретичної моделі;

- проєкція – здійснюється на основі діагностики розроблених сценаріїв розвитку міждержавного конфлікту та розрахунку

Сучасні воєнні сили мають набагато ширший спектр діяльності та можливі засоби, ніж раніше. Засоби зв'язку дають змогу проявляти вищу мобільність воєнних сил. Армії вже мають вигляд не суцільних блоків, а невеликих підрозділів, що краще орієнтуються на місцевості та мають можливості маневрування. М. ван Кревельд і інші військові фахівці вважають, що регулярні збройні сили часто просто «безсили» в сучасних збройних конфліктах.

Якщо держава керується концептом національної стійкості, то вона застосовуватиме комплексний підхід до оцінки викликів та загроз національній безпеці.

Воєнні конфлікти вражають передусім соціально-політичну, економічну та енергетичну сфери. Пандемія коронавірусу фактично засвідчила неготовність медичних систем більшості країн світу до такої кількості хворих одночасно та призвела до значних політичних наслідків, що спричинило політичні суперечки між державами щодо засобів боротьби з пандемією, пріоритетністю розроблення вакцини та гарантування рівного доступу до неї. Наступне погіршення роботи фінансових і

енергетичних ринків стали логічних продовженням уповільненням бізнес-процесів унаслідок пандемії.

На тлі значного погіршення ситуації в соціальній та економічній сферах на світовому рівні міжнародна спільнота не звернула належної уваги на анексію Криму у 2014 р. Держави-члени ЄС та НАТО не розглядали анексію, яку здійснила росія, як послідовно спланований нею повноцінний військовий конфлікт.

Більшість країн НАТО та ЄС тривалий час не виявляли бажання проводити переозброєння своїх збройних сил чи щонайменше збільшувати свої військові бюджети. Хоча Німеччина, яка намагається зберегти максимально обережну позицію щодо росії, уже оголосила про намір провести переозброєння своїх збройних сил і займається цим питанням. Це означає зміну її безпекової стратегії, чого не траплялося з часів холодної війни.

У липні 2016 р. під час саміту НАТО у Варшаві була підписана Спільна декларація Президента Європейської ради Д. Туска, Президента Європейської комісії Ж.-К. Юнкера та Генерального секретаря Північноатлантичного договору Є. Столтенберга, у якій говориться, що для обох організацій існує нагальна потреба підвищувати здатність протистояти гібридним загрозам, зокрема, за рахунок посилення стійкості, спільної роботи з аналізу, попередження та раннього виявлення загроз шляхом своєчасного обміну розвідувальною інформацією.

На виконання «Спільної програми з протидії гібридним загрозам: відповідь Європейського Союзу» в жовтні 2017 р. у Гельсінкі був відкритий Експертний центр ЄС із протидії гібридним загрозам. На його базі будуть проводитися заходи з обміну досвідом між країнами-членами Євросоюзу й НАТО та тренінги для спеціалістів у цій сфері.

Підсумовуючи, зазначимо, що геостратегічний чинник, який визначає логіку поведінки росії та відповідь Заходу, став підставою для ситуації, що склалася сьогодні. Відколи питання перейшло на українську сторону з усіма глибинними стратегічними підозрами, довгострокове вирішення конфлікту повинне також враховувати ці зовнішні чинники. Рішення кремля анексувати Крим та підтримати військовими засобами події на Донбасі мають своє підґрунтя не лише в Україні, але існуванням власного розуміння європейської та глобальної безпеки. Цього не врахували європейські стратегічні оборонні інституції [26, с. 195].

3.6.2. Зміна світового порядку та роль російсько-української війни як рушія трансформаційних процесів

Найважливіші виклики визначенню порядку в постбіполярний період у Європі полягають у відсутності згоди щодо геополітичної орієнтації та політичної безпеки держав, що раніше входили до складу Радянського Союзу, та мають спільний кордон із росією. Після колапсу Радянського Союзу росія декларувала збереження стратегічних інтересів у цих країнах, включно з питаннями національної безпеки. Ця ідея «особливих стратегічних інтересів» дедалі більшою мірою суперечить баченню Заходу щодо повного суверенітету цих держав. Відколи західні держави й інституції, ЄС та НАТО, збільшили свою присутність та активність на території колишніх радянських республік, росія розглядає таку поведінку як безпосередню загрозу її національним інтересам. Зіткнення цих двох протилежних позицій мали наслідком розгортання воєн у Грузії та Україні.

Війна, що розпочалася у 2014 р. на території Донбасу, а відповідно й запровадження санкцій ЄС щодо росії повною мірою продемонстрували взаємну ворожнечість та подальше існування згоди щодо європейського порядку. Кібератаки росії як під час виборів у США у 2016 р., так і атаки на критиків росії за кордоном і надалі підігрівали відносини росії із заходом. Крім того, значного напруження європейський порядок зазнав унаслідок такого суто внутрішнього європейського питання, як Брексіт (Brexit). Незважаючи на те, що адміністрація США наголошувала на збереженні своїх безпекових зобов'язань у Європі, часті критичні заяви президента Трампа щодо НАТО створили підґрунтя для виникнення серйозних сумнівів щодо дотримання США своїх зобов'язань, які були фактично ядром європейської безпеки з 1940-х рр.

Кожен наступний мирний договір як акт міжнародного права базувався на геополітичних реаліях та досвіді попередніх міжнародних мирних договорів, які у своїй сукупності називали «вічним миром», підписувалися в інтересах переможців [26, с. 195].

Нова архітектура та система європейської архітектури безпеки, яку вони утворювали, були змодельовані відповідно до бачення переможців. Тому ми можемо говорити про них, як про систему мирних договорів, чинну в Європі, аналізуючи яку досить просто передбачити та підтримувати дії коаліції чи країн-пере-

можців. Наприклад, Ялтинська/Потсдамська конференції є продовженням розвитку Вестфальської системи мирних договорів.

Фактично це доводить, що засади війни завжди збігаються із засадами мирних договорів. Так, Вестфальська система мирних договорів та Європейська безпека, створені в результаті Тридцятилітньої війни, подібні до сучасних договорів із визнанням більшою чи меншою мірою точних державних кордонів.

Саме з тих часів усталився принцип, що переможці й Першої, і Другої світової війни домовлялися щодо формування нової архітектури європейської безпеки.

Однак сьогодні європейська спільнота має шанс створити нову стійку архітектуру європейської безпеки, яка б гарантувала вчасне визначення та відповідь на загрози. У цьому саме полягає можливість запобігти розширенню агресії росії.

Наразі ще незрозуміло, чим замінити постбіполярну європейську систему безпеки. Основні політичні інститути цієї системи – НАТО, ЄС та ОБСЄ – продовжують свою роботу, але їхні роль та від діяльності в майбутньому поки не чітко визначені та перебувають у процесі перевизначення як у зовнішньому, так і у внутрішньому вимірі. Виникають серйозні питання, яке місце займатимуть ці інституції в міжнародному порядку, який перебуває на стадії формування сьогодні, як буде узгоджуватися їхня діяльність?

Війна президента росії володимира путіна в Україні є визначальною для світу подією, оскільки фактично це останній акт постбіполярного періоду та початок нової ери, перша сторінка історії якої пишеться зараз. Спектр можливих результатів нової холодної або гарячої війни за участі США, росії та Китаю, заморожений конфлікт в Україні, або пост-путін урегулювання, у якому росія стане частиною переглянутої європейської архітектури безпеки, з урахуванням того, що Захід наклав безпрецедентні санкції на росію за рекордний для нього час, і водночас існує висока ймовірність подальшої ескалації конфлікту. Висновки з уроків історії мають стати основою для створення ефективної європейської архітектури безпеки в майбутньому [26, с. 196].

Водночас у глобалізованому світі окремим засобом ведення війни є інформація. Супротивні сторони створюють програми для дезінформації та демотивації ворога, провокують агресивність. Сторони конфлікту створюють мотивуючі патріотичні відео для залучення більшої кількості добровольців у свої ряди. В умовах

сучасного глобалізованого суспільства важливу роль у справі мобілізації населення на активні дії належить електронним засобам масової інформації – передусім телебаченню й радію. М. Калдор попереджає, що ефект їх впливу на населення, особливо в сільській місцевості, не можна недооцінювати. На відміну від «опосередкованого впливу» друкованих засобів інформації і пропаганди, радіо й телебачення впливають на свідомість безпосередньо. Радіо й телебачення перебувають зазвичай під державним контролем, проте недержавні сили і структури можуть вдаватися до аналогічних засобів у формі супутникового теле- і радіомовлення. Набуває поширення інформаційна війна зі спецзагонами хакерів, що можуть зламувати сайти та бази даних. Цей аспект має посісти одне з перших місць у комплексі елементів, що складають систему національної стійкості держави.

Глобалізація відбувається в різних сферах світової економіки: торгівлі товарами, послугами, технологіями, об'єктами інтелектуальної власності; міжнародному русі факторів виробництва (робочої сили, капіталу, інформації); міжнародних фінансово-кредитних та валютних операціях (трансферти, кредити й позики суб'єктів міжнародних економічних відносин, операції з цінними паперами, спеціальні фінансові механізми й інструменти, операції з валютою); виробничій, науково-технічній, технологічній, інжиніринговій та інформаційній.

Якісно нове покоління засобів транспорту і зв'язку, а також їх уніфікація забезпечують підвищення ефективності поширення товарів і послуг, ресурсів та ідей. Передача інформації здійснюється миттєво по всьому світу. Якщо на початку ХХ ст. реалізація міжнародної обладнання могла тривати від кількох місяців до одного року, то використання надшвидкісних методів електронної передачі інформації у ХХІ ст. створює можливості здійснювати такі операції в межах кількох хвилин і дає змогу швидко поширювати знання завдяки інтелектуальному взаємообміну. У поєднанні зі скороченням транспортних, телекомунікаційних витрат, істотним зниженням витрат на обробку, зберігання та використання інформації це сприяє зростанню темпів глобальної економічної інтеграції. Важливу роль в інтенсифікації глобалізаційних процесів відіграють організаційні аспекти.

У свою чергу, на фоні конвергенції механізмів та інструментів реалізації державної політики розбудова системи національ-

ної стійкості може стати конструктивною базою для підвищення ефективності публічного управління у сфері забезпечення національної безпеки.

Національна стійкість Німеччини. Країна, якій вдалося створити міцну стійку систему охорони здоров'я через дві світові війни, поділ та возз'єднання, має гарну стартову позицію, щоби говорити про стійкість, зокрема, як про один із лейтмотивів німецького головування в G20 у 2017 р.

Після вживлення «стійкості» в економічну тематику на Заході цей термін набув поширення в екологічних дебатах (1970-ті рр.). Вони зосереджуються на природі складних систем та їх здатності до реорганізації, коли стикаються з різними потрясіннями [23, с. 6]. Поняття соціальної стійкості виникло для обліку складних ресурсних систем та їх здатності до подолання криз. Вважається, що здатність держав вирішувати кризи залежить від їхньої інституційної інфраструктури та її адаптаційної спроможності (Беркес, Колдінг та Фольке). В. Адгер стверджує, що соціальну стійкість можна розуміти як здатність громад витримувати зовнішні потрясіння щодо їх соціальної інфраструктури й що це неминуче потребує інновацій, соціального навчання та подолання змін [23, с. 6]. Стійкість стала ключовою темою в останніх політичних розробках у Німеччині. Вони охоплюють цілий спектр галузей політики від захисту інфраструктури до гуманітарної інтервенції.

На державному рівні в Німеччині міжнародна спільнота розглядається як фасилітатор та ставить наголос на ролі громад, громадянського суспільства та приватного сектору. Таким чином фасилітатор не бере на себе відповідальність за надання безпосередньої допомоги. Поряд із Великобританією, яка першою запропонувала такий підхід, Німеччина поділяє його, але більше уваги приділяє важливості громадянського суспільства, підкреслюючи його різноманітний та динамічний характер. Водночас для держави важливо підтримувати системи моніторингу та оцінки, щоби переконатися, що місцеві суб'єкти належним чином виконують регуляторні рекомендації і – за англосаксонським прикладом – перекласти відповідальність шляхом заохочення самоврядування [23, с. 6–8].

Стійкість потребує розвитку адаптивних можливостей для розв'язання інституційних та індивідуальних проблем шляхом

сприяння демократії. Згідно з німецьким підходом інфраструктура здебільшого є приватною власністю, однак держава відіграє важливу роль, передусім соціальну. Сильний вплив на формування німецької закордонної політики справила теорія неолібералізму. Відтак допомогу надавалося в перехідний період, що забезпечило вживлення стійкості в німецький політичний дискурс. Проте, незважаючи на неоліберальну традицію, вирішальну роль до сьогодні відіграє питання визначення місця суспільства, що розглядається в політичному, а не технічному розумінні, – виходячи з потреб людей, з легітимності дій держави, тісного зв'язку із суспільством загалом. Відповідні положення на нормативно-правовому рівні було закріплено в Стратегії після 2015 р. [28, с. 7].

Одним із напрямів, у яких політика національної стійкості розвивається в Німеччині, є страхування ризиків, особливо створення ефективних ринків страхування кліматичних ризиків. Розумне використання схем, пов'язаних зі страхуванням, розглядається як доповнення стратегії адаптації до кліматичних змін. Для цього потрібні державні та приватні фінанси, однак державні кошти використовуються для підвищення ринкової спроможності страхових ринків [18, с. 418]. Це також розглядається як приклад заохочення інновацій та ініціативності з боку держави.

На відміну від інших держав-членів ЄС, Німеччині вдалося уникнути процесу деіндустріалізації та зберегти конкурентоспроможність експортно орієнтованої промисловості й наукоємної продукції та економіки загалом. Тому не дивно, що здебільшого на частку Німеччини лягло створення у 2010 р. фонду з підтримки стабільності євро (EFSF) і виділення Греції кредиту в розмірі 110 млрд євро. Ще 147 млрд євро Берлін вніс у стабілізаційний фонд ЄС із загальним обсягом 500 млрд євро, з якого було надано допомогу Греції, Ірландії та Португалії. Багатьом країнам ЄС під час світової економічної і фінансової кризи вдалося підтримати високий рівень життя за рахунок Німеччини [16, с. 68].

У липні 2016 р. було опубліковано Білу книгу федерального уряду щодо політики безпеки та майбутнього Бундесверу, у якій зміцненню стійкості уряду та суспільства відводилася центральна роль у забезпеченні безпеки в Німеччині. Пропонується такий алгоритм [31, с. 143]:

1) створити рамкову модель – загальне розуміння стійкості є незамінним;

2) визначити пріоритети та мету – цілі щодо посилення стійкості держави мають бути чіткими;

3) побудова матеріальних проєктів – необхідний певний каталог конкретних заходів та ініціатив щодо посилення стійкості;

4) визначити індикатори та оцінювати результати – потрібно визначити національні індикатори стійкості.

Не применшуючи важливості інших складових, описаний підхід до національної стійкості дав змогу Німеччині з 1 березня 2020 р. відкрити ринок праці для кваліфікованих робітників із не-членів ЄС. Будівництво більш стійкого майбутнього стало для ФРН не просто риторикою.

З погляду ліберальної економіки, панівної донедавна в політичному дискурсі Німеччини, її досвід не видається надто захопливим. Однак, з погляду його успішності в умовах існування постійної напруженості всередині німецького уряду та пошуку компромісу – з одного боку, у поєднанні зі складним механізмом багатостороннього вироблення політики всередині ЄС – з другого, детальне вивчення такого досвіду є необхідним в Україні.

Безсумнівно, важливим аспектом глобалізаційних процесів у політичній, соціальній, економічній та безпековій сферах був і залишається ідеологічний – нова ідеологія та форми взаємодії суб'єктів глобальної економіки. У сучасних працях західних учених, де йдеться про теоретичні засади створення транснаціональних корпорацій, термін «модернізація» витісняється терміном «глобалізація». Якщо раніше модернізацію пов'язували з необхідністю підвищення рівня економічного та соціального розвитку всіх верств населення, то концепція глобалізації припускає, що високу якість життя неможливо забезпечити всім без винятку учасникам процесу. Подібне трактування глобалізації легітимізує соціально-економічну нерівність, унеможливорює протидію її негативним проявам у майбутньому.

Поза будь-яким сумнівом, світова криза на тлі пандемії COVID-19 заклала бомбу сповільненої дії, оскільки завдала найбільш відчутної шкоди для економік країн Західної Європи та Америки. Стрімке поширення цієї вірусної хвороби змусило окремі країни вжити безпрецедентних заходів безпеки аж до закриття підприємств та кордонів. Це призвело до суттєвого звуження світового попиту та стрімкого зниження цін на світових товарних ринках, насамперед енергоресурсів. У результаті загальний інфляційний

тиск із боку країн – ОТП України, виражений індексом UAwCPI, у другому кварталі сповільнився до 2,3% р/р. [3, с. 10].

Пандемія COVID-19 призвела до падіння фінансових і енергетичних ринків, відмови майже всіх держав від свободи руху людей і, загалом, до призупинення економічних процесів. Станом на кінець березня 2020 р. навіть у США очікувалось падіння ВВП до 34% у другому кварталі 2020 р. порівняно з аналогічним кварталом попереднього року [10, с. 10].

Стрімке поширення пандемії у світі, у тому числі в Європі, призвело до суттєвого звуження сукупного попиту через введення карантинних обмежень. Унаслідок цього економічна активність знизилася до найнижчих рівнів за останні 70 років, а інфляція з виникненням дефляційного тиску очікувано послабилася, зокрема в країнах Єврозони та ЦСЄ.

Натомість в окремих країнах, а саме росії, Туреччині, Грузії, Білорусі, зростання цін прискорилося. Вагомими чинниками такої динаміки стали тимчасовий ажіотажний попит на товари першої необхідності, до яких відносять зазвичай крупи (насамперед гречку), продукти з антисептичними властивостями (лимони, часник, цибуля), олія та жири, а також ефекти перенесення від девальвації національних валют у попередні періоди.

На хвилі паніки з метою захисту внутрішнього ринку, продовольчої безпеки та угамування ажіотажного попиту низка країн запровадила експортні обмеження. Так, за даними СОТ, тільки в країнах G20 було введено з початку пандемії 93 експортні заходи, хоча на середину травня 36% із них були скасовані. Значна частка цих заходів стосувалася товарів медичного призначення та продовольства. Загалом у світі, за даними Центру міжнародної торгівлі, частка країн, які ввели тимчасові експортні обмеження, становила майже 50% станом на кінець другого кварталу. При цьому обмеження на експорт продуктів харчування були введені країнами, які найбільше відчули ажіотажний внутрішній попит на той чи інший товар: групою ЄАЕС, Туреччиною й навіть тимчасово Румунією (у квітні). Так, суттєвий девальваційний ефект на ціни від зниження російського рубля за перший квартал (на 25,8%) на тлі наростання ажіотажного попиту призвів до стрімкого зростання цін на товари першої необхідності не лише в росії, а й в інших країнах ЄАЕС. З метою стримування зростання цін та забезпечення внутрішнього ринку в межах ЄАЕС було введено

заборону на експорт у треті країни низки товарів першої необхідності, зокрема цибулі, часнику, круп. Це дало змогу стабілізувати, а на окремі товарні групи, зокрема часник, навіть дещо знизити ціни на внутрішньому ринку. Схожою була й ситуація в Грузії, де на сьогодні інфляція залишається суттєво вищою за ціль (6,1% р/р у червні проти 3% відповідно). Однак, на відміну від більшості країн ЕМ, які використовують наразі інструменти монетарного стимулювання економіки, політика центрального банку Грузії залишається доволі жорсткою (попри незначне зниження ключової ставки) для приведення інфляції до цільового рівня [10].

На додаток до світових економічних кризових явищ, інспірований росією збройний конфлікт на території Донецької та Луганської областей, а також військова окупація Криму у 2014 р., вивели гібридну агресію на якісно новий рівень, який актуалізував загрози нового типу для економічного суверенітету України. Йдеться про фрагментацію економічного та митного простору держави; експропріацію державної власності, власності фізичних та юридичних осіб на непідконтрольних територіях, майнові втрати внаслідок бойових дій і терористичних актів; створення перешкод для сталого економічного розвитку; створення фізичних перешкод для здійснення фінансово-господарської діяльності на внутрішньому й зовнішніх ринках; порушення функціонування об'єктів національної критичної інфраструктури через справляння фізичного, економічного та інформаційного впливу; провокування соціального невдоволення на підконтрольних територіях; використання економічної залежності для отримання політичного контролю тощо.

Водночас проявилися сильні сторони економіки України, зокрема відновлення ВВП за паритетом купівельної спроможності було досягнуто менше, ніж за 5 років (за оцінками Світового банку, у 2018 р. він становив 534 млрд дол. США проти 505,4 млрд дол. США у 2013 р.) [15, с. 52]. Завдяки підписанню Угоди про асоціацію з ЄС у тому ж самому 2014 р. Україна розпочала реалізацію своєї давньої стратегічної мети щодо диверсифікації енергетичних джерел постачання, а також входження на європейський економічний ринок. Це, у свою чергу, потребує адаптації нормативно-правових актів, узгодження митних процедур та гармонізації банківських операцій для забезпечення економічної діяльності в повному обсязі відповідно до практик ЄС.

За перший місяць війни економіка держави скоротилася на 35%. Збитки України становлять 564,9 млрд дол. США, у тому

числі 19 млрд дол. збитків в інфраструктурі, 112 млрд дол. США у ВВП, 90,5 млрд дол. у цивільному секторі, 80 млрд дол. збитків компаній і підприємств, 54 млрд прямих інвестицій і 48 млрд дол. США держбюджету. Україна втратила близько 30–40% своїх металургійних потужностей, видобуток газу скоротився на 15%, вугілля – на 30% [3, с. 10].

Найбільш паралізуючі наслідки для майбутньої стійкості України пов'язані зі зростанням кількості понад 4,5 млн біженців, які залишили батьківщину, та понад 6,5 млн внутрішньо переміщених осіб. Кожна четверта людина, яка виїхала з дому, не знає, у якому стані зараз її будинок, а близько половини, згідно з опитуваннями, втратили роботу.

Найбільшу кількість українських біженців прийняли слабші за умовами європейські країни економічних ресурсів/потужності, включно з Польщею (2 594 тис. станом на 9 квітня 2022 р.), Румунією (686 тис.), Угорщиною (419 тис.), Молдовою (411 тис.), Словаччиною (314 тис.). Частина біженців прямує транзитом до інших європейських країн, але мільйони залишаються в сусідніх з Україною державах. Необхідна продумана політика урядів цих держав, а також справедлива фінансова підтримка з боку Європейського Союзу, щоб уникнути можливих соціальних і політичних негативних наслідків.

Деякі українські міста та селища, такі як Маріуполь, Волноваха та Ірпінь, а також багато сіл потребують майже повної реконструкції після знищення російською авіацією. Щонайменше сотні тисяч українців втратили свої домівки та все своє майно та потребують фінансової підтримки, а також медичного та психологічного лікування.

Агресія росії проти України має також значні негативні наслідки для світу в економічній та продовольчій сферах. Слід звернути належну увагу на загрози продовольчій безпеці світу, які є наслідком агресії росії проти України. Світове співтовариство має рішуче порушити питання про неприпустимість свідомого знищення економічних можливостей України, у тому числі пов'язаних із продовольчою безпекою, таких як склади, паливні бази тощо. Потрібна буде ідентифікація та перепоховання загиблих, у тому числі знайдених у братських могилах. Україні також знадобиться гуманітарна підтримка для розмінування територій, де відбувалися попередні епізоди бойових дій, і підтримка для подолання серйозних екологічних катастроф.

Наслідки російської агресії проти України для західних держав. Досвід протистояння України повномасштабному вторгненню росії важливий для європейських середніх і малих країн як приклад протистояння переважаючому військовому та економічному супротивнику шляхом упровадження загальнонаціональної синергії. Заслугує також дослідження здатність центральної і місцевої влади України швидко адаптуватися до стресових перетворень та ефективно працювати в несприятливих умовах, зокрема в економічній, соціальній та інформаційній сфера [25].

Передусім відносини із західним світом стабілізували економічну систему України, що дало змогу говорити про вихід на глобальні ринки та пошук свого місця. Першим викликом для України в мирний час була паритетність умов в умовах глобальної конкуренції. Тому навіть у воєнний час Україна докладає максимум зусиль для підтримання своєї економічної системи. В умовах безпрецедентної зовнішньої допомоги Україна намагається стабілізувати фінансову систему, а в зовнішніх відносинах забезпечити регуляторну передбачуваність у податковій та митній політиці.

Незаперечними пріоритетами у вітчизняній податковій та митній політиці є стійкість фінансової системи держави в умовах війни, повоєнного відновлення та євроінтеграції. Надання Україні статусу кандидата в члени Європейського Союзу створює додатковий імпульс для гармонізації податкової політики.

Платники податків забезпечують фінансову підтримку держави. У січні–червні 2022 р. надходження (сальдо) до зведеного бюджету за платежами, які контролює ДПС, становили 526,1 млрд грн, що на 72,9 млрд грн, або на 16,1 % більше ніж у січні–червні 2021 р. [10].

Верховна Рада України скасувала широкі митні пільги на імпорту. Зокрема, було ухвалено Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо перегляду окремих пільг з оподаткування» від 21 червня 2022 р. № 2325-ІХ (урядовий законопроект № 7418 від 30 травня 2022 р.). [10].

Національний банк України підтримав скасування широких митних пільг для зменшення тиску на валютний курс та золотовалютні резерви, поліпшення сальдо платіжного балансу.

Верховна Рада України надала нові податкові та митні стимули для учасників індустріальних парків.

Верховна Рада України підтримала в першому читанні урядовий законопроект про так званий «митний безвіз».

Державна податкова служба України роз'яснила особливості контролю за трансфертним ціноутворенням в умовах воєнного стану.

ДПС та Мінцифри продовжують спільні проекти стосовно цифровізації сплати податків.

Україна здійснює необхідні кроки для приєднання до системи міжнародного застосування процедури спільного транзиту та Нової комп'ютеризованої системи транзиту (NCTS).

Державна митна служба України активно співпрацює з європейськими країнами-сусідами над питаннями щодо розширення пропускнуої спроможності митних пунктів пропуску та автоматизації митного контролю.

Бюро економічної безпеки України (БЕБ) розслідуватиме міжнародні податкові злочини в співпраці з Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) [10].

Щодо обслуговування державного боргу, то, попри складну ситуацію, Міністерство фінансів України забезпечує боргову та фінансову безпеку держави. Україна гідно приймає всі виклики і проводить безперерйне фінансування всіх нагальних потреб держави під час війни.

Україна в січні–червні мала три основні джерела фінансування дефіциту держбюджету – продаж внутрішніх державних облігацій, продаж військових облігацій НБУ та пільгове іноземне фінансування.

Країни «Групи семи» 27 червня 2022 р. заявили про готовність надати до 29,5 млрд дол. США бюджетної підтримки у 2022 р. як гранти, аби допомогти Україні закрити свої фінансові лакуни й надалі забезпечити базові потреби українському народу.

Пріоритетом боргової політики України до кінця літа 2022 р. є забезпечення повного реінвестування внутрішнього боргу (як у гривнях, так і у валюті) та погашення зовнішнього боргу, яке є відносно рівномірним.

Тим часом, за повідомленням «Bloomberg» від 30 червня 2022 р., Україна вивчає можливість реструктуризації боргу. Міжнародний валютний фонд співпрацює з українською владою та аналізує фінансову й боргову ситуацію в країні [10].

Значним досягненням стало те, що показники витрат повоєнної Німеччини на оборону та призупинення роботи газопроводу

«Північний потік II» є явним розривом із пацифізмом і обережністю минулого. Тим часом традиційно нейтральні країни Швеція, Фінляндія та Швейцарія приєдналися до НАТО, засуджуючи російську агресію. Сполучене Королівство та Польща різко відреагували, надавши військову допомогу, а також посиливши політичний та економічний тиск. І навіть російські апологети в Угорщині та Чехії змінили курс.

Європа прокинулася. Якщо НАТО не зможе досягти одностайної згоди, необхідної для дій у забороненій для польотів зоні, коаліція бажаючих на чолі зі Сполученими Штатами – оскільки жертви серед цивільного населення та міжнародне засудження продовжують зростати – може дати Україні бойовий шанс, який їй потрібен, щоби вижити сьогодні, і завтра запобігти ще більшій війні [30].

Побоювання щодо військового нападу путіна на НАТО або використання ним ядерної зброї залишаються, але також стало зрозуміло, що росія вже витратила значну частину своїх запасів високоточних боєприпасів і балістичних ракет. Тим часом прибуття значних бойових сил США на східний фланг НАТО вже забезпечує захист від цієї загрози. Що стосується погроз ядерною зброєю путіна, надійна стабільність ядерного стримування протягом багатьох десятиліть не дає підстав для сумнівів. НАТО є ядерним альянсом марно, і російський лідер знає про незворотність масштабної відповіді.

Вступ у війну в Україні – це важкий вибір, якого Захід волів би уникнути. Але європейська безпека, так ретельно побудована на початку 1990-х рр., зазнала краху. Західні країни вважали, що 1939 р. ніколи не повториться. Але справджуються слова прусського військового стратега К. фон Клаузевіца про те, що війна змінює речі. На сьогодні практикуються елементи політики, які застосовувалися під час холодної війни. І те ж саме стосується принципів та поваги до суверенітету націй і права людей жити в мирі та свободі. Там, де інтереси та принципи Заходу збігаються, йому не варто боятися діяти. Вікно можливостей швидко закривається.

Впливові сили в уряді та поза ним продовжуватимуть закликати НАТО залишатися осторонь. Прихильники «Китай перш за все» будуть стверджувати, що Сполученим Штатам не вистачає сил протистояти Пекіну та суттєво втрутитися в Європу. Американські

ультраправі, спокушені авторитарною привабливістю путіна, протестуватимуть. Дипломати виступатимуть за дипломатичне врегулювання конфлікту, економісти – за більше часу, щоби дозволити санкціям діяти, а прогресисти – за внутрішні пріоритети над зовнішніми війнами. Путін шантажуватиме застосуванням ядерної зброї, і багато хто буде наляканий.

Але саме тому відповідь Заходу, на думку Р. Д. Хукера, який раніше працював спеціальним помічником президента, цього разу має бути іншою. Воно надто довго дозволяло собі бути наляканим. Часу стає мало, а альтернатива дії – похмура й небезпечна. Стоячи сама, Україна – попри весь її героїзм і стоїчну витривалість – може впасти. Захід стоїть на роздоріжжі. Настав час діяти [24].

Отже, формування національної системи оцінювання ризиків і загроз в Україні є передумовою уникнення глобальних загроз. Формування багаторівневої комплексної національної системи оцінювання ризиків і загроз в Україні має спрямовуватись на розвиток стратегічного планування та аналізу, підвищення рівня готовності держави та суспільства до реагування на широкий спектр загроз, загалом – на зміцнення національної стійкості. Упровадження такої системи потребує нормативно-правового врегулювання основоположних засад її функціонування, процесів, які вона охоплює, затвердження єдиного порядку й методології оцінювання ризиків і загроз національній безпеці та стану відповідних спроможностей, визначення організаційної моделі та принципів взаємодії органів державної влади, наукових установ та інших учасників, залучених до такої діяльності, тощо.

3.6.3. Інституційний механізм забезпечення стійкості в Україні в умовах трансформації світового порядку

Перехід до широкомасштабної війни росії проти України по всьому периметру кордонів України, крім західного, примусив передусім національних політиків, а потім і світових, говорити про крах світового порядку. Військово-політичні конфлікти та війни у світі тривають і ніколи не зупинялися. Однак прикладів порушення кордонів держави, яка менше ніж 50 років тому належала до п'ятірки ядерних держав, – немає. Зовнішня агресія та загальне інформаційне тло щодо ескалації воєнних ризиків справляють фундаментальний негативний вплив на ділові очі-

кування вітчизняних підприємців, іноземних інвесторів, суттєво погіршують настрої громадян і домогосподарств України. Це кардинально підвищує фінансові ризики, знижує кредитні рейтинги України, а також погіршує умови доступу й вартість запозичень. Інформаційні хвилі стосовно ескалації агресії призводять до ситуативних коливань попиту на валюту, зростання закупівель товарів першої необхідності й харчових продуктів тощо. Відповідні зміни погіршують, у свою чергу, валютно-курсову динаміку та посилюють інфляційний тиск на внутрішньому ринку.

Основними проблемами, які потребують розв'язання на етапі запровадження національної системи стійкості, визначені в національному законодавстві є такі [7]:

1) на інституційному рівні:

– невизначеність інституційної моделі забезпечення національної стійкості;

– відсутність органів державної влади, відповідальних за координацію взаємодії державних та недержавних структур у сфері забезпечення національної стійкості на державному, регіональному та місцевому рівнях;

– недосконалість механізмів організації й координації дій на національному рівні у сфері кризового менеджменту;

– відсутність механізмів і постійних форматів міжвідомчої взаємодії з питань забезпечення національної стійкості на державному, регіональному й місцевому рівнях;

– технічна, інженерна та матеріальна застарілість резервних пунктів управління органів державної влади;

– недостатній рівень забезпечення готовності до реагування та взаємодії органів державної влади і громадян в умовах виникнення загроз і настання кризових ситуацій, підтримання функціонування базових елементів національної системи стійкості;

– відсутність методик прогнозування, запобігання та реагування на ризики та кризові ситуації на різних етапах їх розвитку, а також планів відновлення сталого функціонування, з урахуванням потенційних каскадних ефектів;

2) на методологічному рівні:

– відсутність загальних методологічних засад оцінювання ризиків національній безпеці, стану відповідних спроможностей із метою підготовки, прийняття і впровадження стратегічних рішень;

– недостатній рівень розвитку системи забезпечення кібербезпеки;

– недостатній рівень обізнаності посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також інститутів громадянського суспільства з вимогами інформаційної безпеки;

– недостатність фінансування органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

– відсутність відповідних структурних підрозділів або недостатній рівень укомплектованості кадрами;

3) на рівні формування каналів взаємодії заінтересованих сторін:

– низький рівень комунікації між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та населенням;

– недостатній рівень довіри населення до органів державної влади, і, як наслідок, недостатній рівень залучення;

– недостатній рівень міжнародного співробітництва у сфері забезпечення національної стійкості.

Як підтверджує світовий досвід, ефективні системи забезпечення національної стійкості є достатньо децентралізованими, рішення щодо реагування на загрози приймаються на найнижчому можливому рівні. Водночас важливе значення має координація відповідної діяльності, визначення єдиних і зрозумілих для всіх учасників правил, стандартів і порядку дій на різних етапах циклу забезпечення стійкості. В основному це відбувається на найвищому доцільному рівні, який кожна країна визначає індивідуально. У державах із парламентською формою управління таку функцію зазвичай виконує уряд. Багато держав запроваджують універсальні механізми координації та взаємодії органів державної і місцевої влади, які можуть у максимально наближеному вигляді застосовуватися як у мирний, так і у воєнний час (англ. *as similar as possible*). Крім того, одним із ключових напрямів розбудови національної стійкості є ефективна взаємодія державних і недержавних суб'єктів у різних сферах до, під час і після кризи. Отже, принципово важливе значення має належне організаційне та правове забезпечення такої діяльності в державі [13, с. 331].

Ситуація, що склалася, суттєво ускладнює реалізацію важливого принципу національної стійкості – забезпечення комплексного підходу до реагування на всі види загроз і небезпек та широкої взаємодії, що потребує формування єдиної системи

координації діяльності різних учасників на всіх етапах дії загрози або розгортання кризової ситуації.

Як зазначалося в аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень «Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної безпеки України» [6], невизначеність щодо структури, цілей і завдань системи забезпечення національної безпеки, чіткого порядку взаємодії її суб'єктів у мирний час і в кризові періоди є суттєвими перешкодами для формування й реалізації ефективної політики національної безпеки. Унаслідок цієї та комплексу інших причин на початку 2014 р. стало очевидним, що сектор безпеки й оборони як найважливіша складова системи забезпечення національної безпеки був остаточно не сформованим і не готовим діяти як функціональне об'єднання, кероване з єдиного центру [13, с. 335].

Ураховуючи світовий досвід та особливості безпекового середовища України, видається доцільним подальший розвиток системи забезпечення національної безпеки здійснювати з урахуванням принципів національної стійкості. На сьогодні в Україні застосовуються лише окремі методики та показники оцінювання окремих складових стану національної безпеки України. Необхідність порівняння рівнів загроз у різних сферах потребує формування інтегральної методики оцінювання стану національної безпеки з урахуванням міжгалузевих зав'язків. Застосування такої методики в роботі Головного ситуаційного центру України сприятиме створенню єдиної системи моніторингу, аналізу, прогнозування та прийняття рішень у сфері національної безпеки й оборони, удосконаленню державної системи стратегічного планування [4, с. 110].

В Україні у процесі децентралізації гостро постає питання формування спроможних територіальних громад. Для цього застосовується механізм проведення оцінки рівня спроможності громад. Рівень спроможності будь-якої соціальної системи, як правило, передбачає й відповідну їй стійкість, тому спроможні територіальні громади – це стійкі територіальні громади. Саме на посилення їх спроможності (стійкості) й спрямована нова Методика формування спроможних територіальних громад, визначена Постановою Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 34. Оцінка рівня спроможності проводиться на основі критеріїв, що характеризують основні соціально-економічні показники, які впливають на розвиток відповідної спроможності територіальної громади [4].

нювання ризиків і загроз національній безпеці має надзвичайно важливе значення, оскільки це дасть змогу здійснювати порівняння та пріоритизацію загроз та їх наслідків у різних сферах на основі єдиних принципів і критеріїв.

Комплексна система оцінювання, про яку йдеться, не повинна обмежуватися лише оцінками ризиків і загроз національній безпеці, а обов'язково має охоплювати оцінювання спроможностей, необхідних для ефективного реагування на загрози на різних етапах. Зважаючи на особливості адміністративно-територіального устрою нашої держави, комплексна система оцінювання ризиків і загроз має бути багаторівневою, тобто функціонувати як на національному, так і на регіональному рівнях. Проте різні рівні цієї системи доцільно запроваджувати в Україні поетапно.

Підсумовуючи, зазначимо, що основними процесами, які необхідно запровадити в Україні з метою формування комплексної системи оцінювання ризиків і загроз, є такі [6]:

- щорічне оцінювання ризиків і загроз, розроблення сценарних прогнозів щодо надзвичайних і кризових ситуацій;
- формування і ведення національного та регіональних реєстрів загроз;
- щорічне самооцінювання стійкості, яке має проводитись уповноваженими органами державної влади та місцевого самоврядування, підприємствами та організаціями, що мають стратегічне значення;
- проведення аналізу відповідності наявних спроможностей виявленим загрозам та сценарним прогнозам їх реалізації та розвитку кризових ситуацій, а також виявлення уразливостей і визначення потреб щодо посилення спроможностей. Таку роботу доцільно здійснювати один раз на п'ять років на основі результатів комплексного та окремих оглядів сектору безпеки й оборони.

Результати комплексного оцінювання ризиків, спроможностей, виявлення загроз та уразливостей мають братися до уваги під час формування державної політики у сфері забезпечення національної безпеки і стійкості, у т.ч. розроблення нової редакції Стратегії національної безпеки України або уточнення її окремих положень [13, с. 405–406].

Висновки. Підсумовуючи, можемо сказати, що у зв'язку зі зміною природи загроз у глобальному світі концепт національної

стійкості починає займати дедалі помітніше місце в безпекових та політичних дослідженнях країн світу.

1. Стійкість – це здатність держави й суспільства ефективно протистояти загрозам будь-якого походження й характеру, підтримувати стає функціонування, швидко відновлюватися до бажаної рівноваги після кризових ситуацій. Саме держава виступає тим суб'єктом, якому належить уся повнота повноважень для побудови системи національної стійкості завдяки унікальному набору інструментів державного управління, якими вона володіє. Здатність держави вирішувати кризи залежить від її інституційної інфраструктури та її адаптаційної спроможності. Завдяки розвитку адаптивних можливостей держава спроможна досягати успіху у розв'язанні інституційних та індивідуальних проблем шляхом сприяння демократії.

2. Унаслідок військової агресії, яку здійснює росія проти України вже восьмий рік, найбільш паралізуючі наслідки для майбутньої стійкості нашої держави пов'язані зі зростанням кількості понад 4,5 млн біженців та знищенням інфраструктури. Розвиток національної економіки, складність і поліструктурність її функціонального навантаження істотно впливає на економічну безпеку держави, ефективність застосування управлінських і технологічних інновацій, інтеграція національної економіки до регіонального та глобального простору. Відновлення національної економіки, зміцнення її конкурентоспроможності, протидія безпековим та економічним викликам стають об'єктивною передумовою моделювання та обґрунтування державної політики забезпечення національної безпеки України.

3. Формування багаторівневої комплексної національної системи оцінювання ризиків і загроз в Україні має бути спрямоване на розвиток стратегічного планування та аналізу, підвищення рівня готовності держави та суспільства до реагування на широкий спектр загроз, загалом – на зміцнення національної стійкості. Упровадження такої системи потребує нормативно-правового врегулювання основоположних засад її функціонування, процесів, які вона охоплює, затвердження єдиного порядку й методології оцінювання ризиків і загроз національній безпеці та стану відповідних спроможностей, визначення організаційної моделі та принципів взаємодії органів державної влади, наукових установ та інших учасників, залучених до такої діяльності, тощо.

Список використаних джерел

1. Брежнєва Т. В. Стійкість як ключовий елемент колективної оборони НАТО. *Стратегічні пріоритети*. 2017. № 3. С. 12–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2017_3_4 (дата звернення: 10.01.2019)
2. Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. *Енциклопедія сучасної України*. 2022. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=26112 (дата звернення: 05.07.2022)
3. Національний банк України. *Інфляційний звіт Національного банку України*. 2020. №2. 50 с.
4. Коваль З. Система стійкості держави та національної безпеки: інформаційно-психологічний аспект. *Актуальні проблеми державного управління*. Одеса : ОРИДУ, 2021. № 1 (82). С. 105–111.
5. Ковальчук П. А. Аналіз регіональних воєнно-політичних відносин за проблемою вирішення воєнного конфлікту на сході України : зб. наук. пр. Центру воєнно-стратегічних досліджень Нац. ун-ту оборони України імені Івана Черняхівського. 2020. С. 17–21.
6. Концепція забезпечення національної системи стійкості : Указ Президента України від 27.09.2021 № 479/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479/2021#Text> (дата звернення: 10.01.2019)
7. Критерії членства в СOT, ЄС ТА НАТО Інтеграційні перспективи України : аналіт. дослід. 2007. С. 84. URL: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=29b2cad0-a271-0f59-6e27-12f433b204e5&groupId=252038 (дата звернення: 07.06.2022).
8. Місюра А. О., Паливода В. О. Концептуальні підходи НАТО та ЄС до забезпечення стійкості держави й суспільства у сфері національної безпеки. Відділ проблем національної безпеки. Національний інститут стратегічних досліджень. 2018. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2018-04/NATO-ES-stiykist-59383.pdf> (дата звернення 10.06.2022)
9. Нижник Н. Р., Ситник Г. П., Білоус В. Т. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку) : навч. посіб. Ірпінь : Преса України, 2000. С. 25–26.
10. Огляд інструментів підтримки фінансової стійкості в умовах воєнного стану в Україні (01–30.06.2022). URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-finansovoyi-stiykosti-v-umovakh-voennoho-2> (дата звернення: 07.07.2022)
11. Резнікова О. А. Розбудова національної стійкості: концептуальні підходи, передові світові практики : наук.-практ. семінар, 21 листоп. 2019 р. ; Нац. ін-т стратегічних досліджень. Київ. URL: <https://niss.gov.ua/news/novini-nisd/v-nisd-vidbuvsya-seminar-rozbudova-nacionalnoi-stiykosti-konceptualni-pidkhodi> (дата звернення: 17.02.2020)
12. Резнікова О. Концептуальні засади національної стійкості. Держава і право. Серія Політичні науки : зб. наук. пр. Вип. 81. Київ : Юрид думка, 2018. С. 135–146.

13. Резнікова О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ, 2022. 532 с.

14. Резнікова О., Місюра А. Шляхи модернізації системи забезпечення національної безпеки в контексті розбудови національної стійкості. Нац. ін-т стратег. досліджень. 2018. С. 1–17.

15. Собкевич О. В., Жаліло Я. А., Базилюк Я. Б. та ін. Стратегічна ціна російської агресії для економіки України. Нац. ін-т стратег. досліджень. Київ, 2022. 67 с.

16. Таран А. Ю. Роль Німеччини в інноваційному розвитку ЄС: довід кризових років. *Вісн. Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна*. Харків, 2018. С. 66–70.

17. Шевченко М. М., Лепіхов А. В., Храпач Г. С. Теоретичні підходи та практична цінність прикладних досліджень міждержавної конфліктності в інтересах національної безпеки: британський досвід – уроки для України : зб. наук. пр. Центр воєнно-стратегічних дослід. Нац. ун-ту оборони України імені Івана Черняховського. Київ, 2022. № 1 (74). С. 12–21.

18. Anholt R., Wagner W. Resilience as the EU Global Strategy's new leitmotif: pragmatic, problematic or promising? *Contemporary Security Policy*. 2016. Vol. 37. N 3. P. 414–430.

19. Climate Risk Insurance for Strengthening Climate Resilience of Poor People in Vulnerable Countries: A Background Paper on Challenges, *Ambitions and Perspectives*. Bonn : Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ). 2015. 17 p. URL: https://www.giz.de/en/downloads/giz-2016-en-climate_risk.pdf (дата доступу 18.03.2019).

20. Commitment to enhance resilience. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw, 8–9 July 2016. URL: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133180.htm?selectedLocale=en (дата доступу 12.04.2019).

21. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council the EU approach to resilience: Learning from food security crises. URL: http://ec.europa.eu/echo/files/policies/resilience/com_2012_586_resilience_en.pdf (дата доступу: 18.06.2022)

22. European Security Strategy – a Secure Europe in a Better World. Council of the European Union, 2009. 43 p.

23. Jonathan, Joseph. The Resilience Turn in German Development Strategy and Humanitarian Intervention (*Global Cooperation Research Papers 20*). Duisburg : Käte Hamburger Kolleg. Centre for Global Cooperation Research (KHK / GCR21). 2017. 21 p.

24. Hooker Richard D., Jr. A no-fly zone over Ukraine? The case for NATO doing it. *The Atlantic Council*. 2022. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/a-no-fly-zone-over-ukraine-the-case-for-nato-doing-it/><https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/a-no-fly-zone-over-ukraine>

25. Khylyk O. Interim conclusions on the consequences of the russian war against Ukraine. *Programme director on Ukraine at Globsec*. 2022. URL: <https://www.globsec.org/wp-content/uploads/2022/04/olena-khylyko-ua-ru.pdf>

26. Palamarchuk T., Bashtannyk V., Jemeljanov V., Zhaivoronok O., Zavoritnyia H. Conceptual comprehension of European security architecture: myths and realities. *Ad Alta: Journal of interdisciplinary research* (12(1)). XXVII. 2022. P. 193–197.

27. The Secretary General's Annual Report NATO. 2019. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_174399.htm (data of access 18.06.2020)

28. Strategy on government-civil society cooperation in post-2015: development policy. Bonn : Federal Ministry of Economic *Cooperation and Development*, 2014. 14 p. URL: https://www.bmz.de/en/publications/topics/development_policy/Strategiepapier343_05_2014.pdf (Дата звернення: 27.02.2020).

29. Transformation Handbook an Introduction to Allied Command Transformation. 2015. URL: <http://www.act.nato.int/images/stories/media/doclibrary/20150928handbook.pdf>

30. Zerka P. War in Ukraine: A resilience test for European solidarity. *The European Council on Foreign Relations*. URL: <https://ecfr.eu/article/war-in-ukraine-a-resilience-test-for-european-solidarity/>, 3 March 2022

31. White Paper on German Security Policy and The Future of the Bundeswehr // Published by Federal Ministry of Defence, June 2016. P. 143. URL: <https://issat.dcaf.ch/download/111704/2027268/2016%20White%20Paper.pdf>

References

1. Brezhneva, T. V. (2017), Stiikist yak kliuchovii element kolektyvnoi oborony [Resilience as a key element of NATO's collective defense], *Strategic priorities*, no 3, P. 12–20, Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2017_3_4 (accessed: 10 Januarv 2019).

2. Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine (2022), *Entsyklopediia suchasnoii Ukrainy* [Encyclopedia of Modern Ukraine], Retrieved from: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=26112 (accessed: 5 Julv 2022).

3. National Bank of Ukraine (2020), Inflaciinii zvit Natsionalnii Bank Ukrainy [Inflation report of the National Bank of Ukraine], July 2020, 50 p. (in Ukrainian).

4. Koval, Z. (2021), Systema stiikosti derzhavy ta nstionalnoii bezpek: informaciino-psykhologochnychnyi aspekt [The system of stability of the state and national security: informational and psychological aspect], *Actual problems of state administration, ORIDU*, no 1(82), pp. 105–111 (in Ukrainian).

5. Kovalchuk, P. A. (2020), Analiz regionalnykh voienno-politychnykh vidnosyn za problemoiu vyrishennia voienного konfliktu na skhodi Ukrainy [Analysis of regional military-political relations on the problem of resolving the military conflict in eastern Ukraine], *Collection of scientific works of the Center for Military and Strategic Research of the National Defense University of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky, Kyiv*, pp. 17–21 (in Ukrainian).

6. Kontsepsiia zabezpechennia natsionalnoii systemy stiikosti (2021), [The concept of ensuring the national system of stability], Approved by the Decree of the President of Ukraine on September 27, no 479/2021, Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479/2021#Text>, 13 June 2022 (accessed: 10.01.2019).

7. Kryterii chlenstva v SOT, ES ta NATO, Intergraciinini perspectyvy Ukrainy do (2007) [Criteria for membership in the WTO, EU and NATO. Integration prospects of Ukraine], Analytical paper, 84 p. Retrieved from: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=29b2cad0-a271-0f59-6e27-12f433b204e5&groupId=252038, (accessed: 07.06.2022).

8. Mysiura, A. O., Palyvoda, V. O. (2018), Kontseprualni pidkhody NATO ta EU do zabezpechennia natsionalnoii stiikosti derzhavy i suspilstva v zabezpechenni natsionalnoii bezpeky [Conceptual approaches of NATO and the EU to ensuring the stability of the state and society in the sphere of national security], Department of National Security Problems, National Institute of Strategic Studies, Retrieved from: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2018-04/NATO-ES-stiykist-59383.pdf> (accessed: 10.06.2022)

9. Nyzhnyk, N. R., Sytnyk, G. P., Bilous, V. T. (2000), Natsionalna bezpeka Ukrainy (metodologichni aspekty, stan i tendencii rozvytku [National security of Ukraine (methodological aspects, state, and trends of development): training. manual], Irpin', Press of Ukraine, pp. 25–26 (in Ukrainian).

10. Ohliad instrumentiv pidtrymky finansovoi stiikosti v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [Overview of tools for supporting financial stability in the conditions of martial law in Ukraine] (01–30.06.2022), Retrieved from: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-finansovoyi-stiykosti-v-umovakh-voyennoho-2> (accessed: 7 July 2022)

11. Reznikova, O. A. (2019), Rozbudova natsionalnoyi stiikosti [Development of national stability: conceptual approaches, advanced world practices], Speech during the scientific and practical seminar, NISD, Kyiv, Retrieved from: <https://niss.gov.ua/news/novini-nisd/v-nisd-vidbuvsya-seminar-rozbudova-natsionaloi-stiykosti-konseptualni-pidkhodi> (accessed: 17 Februar 2020).

12. Reznikova, O. (2018), Kontseptualni zasady natsionalnoii stiikosti [Conceptual principles of national stability], State and law: coll. of science works Political science series, vol. 81, Kyiv, pp. 135–146 (in Ukrainian).

13. Reznikova, O. (2022), Natsionalna stiikist v umovakh minlyvogo bezpekovogo seredovyshcha [National resilience in the conditions of a changing security environment], monography, 532 p. (in Ukrainian).

14. Reznikova, O., Misiura, A. (2018), Shliakhy modernizatsii systemy zabezpechennia natsionalnoii bezpeky u konteksti rozbudovy natsionalnoii stiikosti [Ways of modernization of the national security system in the context of building national stability], Department of National Security Problems, National Institute of Strategic Studies, pp. 1–17 (in Ukrainian).

15. Sobakevych, O. V., Zhalilo, Ya. A., Bazyluk, Ya. B. et al. (2022), [Strategichna cina rosiiskoi agresii dla ekonomiky Ukrainy [The strategic price of Russian aggression for the economy of Ukraine], Kyiv, 67 p. (in Ukrainian).

16. Taran, A. Yu. (2018), Rol Nimeshchshchyny v innovatsiinomu rozvyku ES: dosvifkryzovykh rokov [The role of Germany in the innovative development of the EU: the experience of the crisis years], Bulletin of the Kharkiv National University named after V. N. Karazin, pp. 66–70 (in Ukrainian).

17. Shevchenko, M. M., Lepikhov, A. V. Khrapach, H. S. (2022), Teoretychni pidkhody ta praktychna tsinnist prykladnykh doslidhzen' mizhderzhavnoi konfliktosti v interesakh natsionalnoi bezpeky: brytanskii dodvid – uroky dla Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prac Tsentru voienno-strategichnykh doslidhzen' [Theoretical approaches, and practical value of applied studies of interstate conflict in the interests of national security: British experience – lessons for Ukraine], Collection of scientific works of the Center for Military and Strategic Research, no 1(74), Center for military and strategic research of the National Defense University of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky, Kyiv, pp. 12–21 (in Ukrainian).

18. Anholt, R., Wagner, W. (2016), Resilience as the EU Global Strategy's new leitmotif: pragmatic, problematic or promising? Contemporary Security Policy, vol. 37, no 3, pp. 414–430 (in Ukrainian).

19. Climate Risk Insurance for Strengthening Climate Resilience of Poor People in Vulnerable Countries: A Background Paper on Challenges, Ambitions and Perspectives, Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) (2015), 17 p., Retrieved from: https://www.giz.de/en/downloads/giz-2016-en-climate_risk.pdf (accessed: 18 March 2019).

20. Commitment to enhance resilience. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw, (8–9 July 2016), Retrieved from: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133180.htm?selectedLocale=en (accessed: 12 April 2019).

21. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council the EU approach to resilience: Learning from food security crises, Retrieved from: http://ec.europa.eu/echo/files/policies/resilience/com_2012_586_resilience_en.pdf (accessed: 18 June 2022).

22. European Security Strategy – a Secure Europe in a Better World, Council of the European Union, 2009, 43 p.

23. Jonathan, Joseph (2017), The Resilience Turn in German Development Strategy and Humanitarian Intervention (Global Cooperation Research Papers 20), Duisburg : Käte Hamburger Kolleg // Center for Global Cooperation Research (KHK / GCR21).

24. Hooker, Richard D., Jr. (2022), A no-fly zone over Ukraine? The case for NATO doing it. Atlantic Council, 21 p. Retrieved from: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/a-no-fly-zone-over-ukraine-the-case-for-nato-doing-it/> (accessed: 11 June 2022).

25. Khylyk, O. (2022), Interim conclusions on the consequences of the Russian war against Ukraine, Program director on Ukraine at Globsec, Retrieved from: <https://www.globsec.org/wp-content/uploads/2022/04/olena-khylyk-ua-ru.pdf> (accessed: 19 June 2022).

26. Palamarchuk, T., Bashtannyk, V., Jemeljanov, V., Zhaivoronok, O., Zavoritnyia, H. (2022), Conceptual comprehension of European security architecture: myths and realities, *Ad Alta: Journal of interdisciplinary research*, no (12(1)). XXVII, pp. 193–197.

27. The Secretary General's Annual Report – NATO. (2019), Retrieved from: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_174399.htm (accessed: 18 June 2020).

28. Strategy on government-civil society cooperation in post-2015: development policy. Bonn: Federal Ministry of Economic Cooperation and Development, 2014. 14 p. Retrieved from: https://www.bmz.de/en/publications/topics/development_policy/Strategiepapier343_05_2014.pdf (accessed: 27.02.2020).

29. Transformation Handbook an Introduction to Allied Command Transformation (2015), Retrieved from: <http://www.act.nato.int/images/stories/media/doclibrary/20150928handbook.pdf> (accessed: 18 September 2019).

30. Zerka, P. (2022), War in Ukraine: A resilience test for European solidarity, The European Council on Foreign Relations, Retrieved from: <https://ecfr.eu/article/war-in-ukraine-a-resilience-test-for-european-solidarity/> (accessed: 18 June 2022).

31. White Paper on German Security Policy and The Future of the Bundeswehr (2016), Published by the Federal Ministry of Defense, 143 p. Retrieved from: <https://issat.dcaf.ch/download/111704/2027268/2016%20White%20Paper.pdf> (accessed: 4.07.2019).

